

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Кафедра _____ Ремонт машин, експлуатація енергетичних засобів та охорона праці _____

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан аграрного факультету

Лілія МАРТИНЕЦЬ

“20” вересня 2023 р.

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Історія України та української культури

(шифр і назва навчальної дисципліни)

Ступінь вищої освіти _____

бакалавр (магістр)

(бакалавр, магістр)

Факультет (назва)	Галузь знань (шифр і назва галузі знань)	Спеціальність (шифр і назва спеціальності)	Освітня програма (назва освітньої програми)
Аграрний факультет	18 Виробництво та технології	181 Харчові технології	Харчові технології
	19 Архітектура та будівництво	193 Геодезія та землеустрій	Геодезія та землеустрій
	20 Аграрні науки та продовольство	201 Агрономія	Агрономія
		204 Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва	Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва
		208 Агроінженерія	Агроінженерія
	21 Ветеринарна медицина	211 Ветеринарна медицина	Ветеринарна медицина

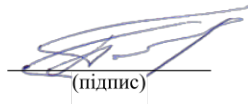
Розробники: Горбенко К.П., старший викладач
(прізвище та ініціали, посада, науковий ступень та вчене звання)

(підпис)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри (предметної комісії):
Кафедра ремонту машин, експлуатації енергетичних засобів та охорони праці
(назва кафедри)

Протокол № 1 від 09 серпня 20 23 р.

Завідувач кафедри (голова предметної комісії):

(підпис)

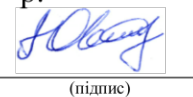
Поляков А.М.
(прізвище та ініціали)

Схвалено методичною комісією факультету:

Аграрного
(назва факультету)

Протокол № 9 від 14 вересня 20 23 р.

Голова методичної комісії:

(підпис)

Овчаренко О. А.
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Робоча програма навчальної дисципліни «Історія України та української культури» складена відповідно до освітніх програм підготовки «бакалавр» галузей знань 18 «Виробництво та технології», 19 Архітектура та будівництво, 20 «Аграрні науки та продовольство» і «магістр» 21 «Ветеринарна медицина», формує інтегральну, загальні компетентності та програмні результати навчання, якими оволодіють здобувачі вищої освіти.

Метою викладання навчальної дисципліни є:

— освоєння здобувачами комплексу знань з історії України та української культури на основі пізнання процесу розвитку українського суспільства та історико-культурного процесу на теренах України, аналізуючи сукупність етнічно-національної, суспільно-політичної, соціально-економічної та культурно-релігійної трансформації українського суспільства на шляху його багатовікового поступу.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

- формування у студентів високої історико-патріотичної свідомості, історико-хронологічної пам'яті.
- освоєння студентами історико-понятійного апарату предмету.
- ознайомлення здобувачів з основними досягненнями вітчизняної та зарубіжної культури.
- вироблення у здобувачів творчого мислення, здатності самостійно інтерпретувати історичний процес.

Передумови для вивчення дисципліни: шкільний курс історії України.

Згідно з вимогами освітніх програм навчальна дисципліна спрямована на формування програмних компетентностей та програмних результатів навчання.

181 Харчові технології

Інтегральна компетентність (ІК):

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми технічного і технологічного характеру, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов у виробничих умовах підприємств харчової промисловості та ресторанного господарства та у процесі навчання, що передбачає застосування теоретичних основ та методів харчових технологій.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК14. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для забезпечення здорового способу життя.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН27. Зберігати та приумножувати досягнення і цінності суспільства, вести здоровий спосіб життя.

193 Геодезія та землеустрій

Інтегральна компетентність (ІК):

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі геодезії та землеустрою.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК11. Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем.

ЗК13. Здатність зберігати, примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії, закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу й суспільство, а також в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для відпочинку та ведення здорового способу життя.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН3. Доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументацію.

201 Агрономія

Інтегральна компетентність (ІК):

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми з агрономії, що передбачає застосування теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК6. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН1. Аналізування основних етапів і закономірностей історичного розвитку для формування громадської позиції.

ПРН3. Здатність обговорювати і пояснювати основи, що сприяють розвитку загальної політичної культури та активності, формуванню національної гідності й патріотизму, соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання економіки й права.

204 Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва

Інтегральна компетентність (ІК):

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми

у сфері технологій виробництва та переробки продукції тваринництва при здійсненні професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів зооінженерії і проведення досліджень та / або здійснення інновацій, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК9. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН21. Знати основні історичні етапи розвитку предметної області.

208 Агроінженерія

Інтегральна компетентність (ІК):

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі агропромислового виробництва, що передбачає застосування певних знань та вмінь, технологічних методів та прийомів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства.

ЗК3. Цінування та повага до різноманітності та мультикультурності.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН3. Усвідомлювати цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України.

211 Ветеринарна медицина

Інтегральна компетентність (ІК):

ІК. Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі ветеринарної медицини, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК8. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН19. Здійснювати просвітницьку діяльність серед працівників галузі та населення.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній рівень	Статус навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань: 18 Виробництво та технології 19 Архітектура та будівництво 20 Аграрні науки та продовольство 21 Ветеринарна медицина	Основна компонента	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – не передбачено	Спеціальність: 181 Харчові технології 193 Геодезія та землеустрій 201 Агрономія 204 Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва 208 Агроінженерія 211 Ветеринарна медицина	Рік підготовки:	
		1-й	1-й
		Семестр	
		1, 2	1, 2
Загальна кількість годин – 120		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 2,5	Освітній ступінь: бакалавр (магістр)	28 год.	4 год.
		Практичні	
		28 год.	4 год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		64 год.	112 год.
Мова навчання: українська		У тому числі: Індивідуальні завдання: -	
		Форма підсумкового контролю: іспит (1 сем.), залік (2 сем.)	

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Первіснообщинний лад на території сучасної України. Київська Русь

Стародавні племена і народи на території сучасної України. Політичний розвиток і створення державності у східних слов'ян. Прийняття християнства на Русі. Культура Київської Русі. Історичне значення Київської Русі.

Тема 2. Стародавня Русь періоду феодальної роздробленості (середина XII - перша половина XIV ст.)

Причини феодальної роздробленості. Південно- Західна Русь. Розвиток Галицько-Волинського князівства. Боротьба проти монголо-татарської навали.

Тема 3. Українські землі під владою Польщі та Литви (друга половина XIV – перша половина XVII ст.)

Захоплення Польщею і Литвою південно-західних земель Київської Русі. Люблінська унія. Утворення Речі Посполитої. Соціально-економічний і політичний розвиток українських земель у складі Речі Посполитої.

Тема 4. Козацтво в Україні

Виникнення козацтва в Україні. Запорозька Січ. Боротьба козаків проти турків і татар. Козацько- селянські повстання.

Тема 5. Визвольна війна українського народу

Передумови і початок війни. Перші перемоги українського народу. Зборівська мирна угода. Поразка військ Б. Хмельницького під Берестечком. Білоцерківський мир. Переяславська Рада. «Березневі статті».

Тема 6. Соціально-економічний розвиток і політичне становище України (друга половина XVII – початок XVIII ст.)

Україна у другій половині XVII ст. Поділ України на Правобережну і Лівобережну. Занепад Правобережжя. Руїна. Лівобережжя у складі Російської держави. Гетьманщина. Україна під час Північної війни. Іван Мазепа. Конституція Пилипа Орлика.

Тема 7. УКРАЇНА в XVIII ст.

Обмеження автономії України. Ліквідація Запорозької Січі та Гетьманщини. Приєднання Південної і Правобережної України до українських земель у складі Російської імперії. Особливості розвитку Слобідської України.

Тема 8. Українські землі в першій половині XIX ст.

Соціально-економічний розвиток України в першій половині XIX ст. Суспільно- політичні рухи в першій половині XIX ст. Західноукраїнські землі під владою Австрії (кінець XVIII ст. – перша половина XIX ст.). Культурне життя України.

Тема 9. Українські землі в другій половині XIX ст.

Селянська реформа 1861 р. і її соціально-економічні наслідки. Реформи 60-70-х рр. XIX ст. Промисловий переворот. Розвиток капіталізму в Україні. Соціальні та національно-визвольні рухи в другій половині XIX ст. Західноукраїнські землі в другій половині XIX ст.

Тема 10. Україна на початку XX ст.

Соціально економічний і політичний розвиток України на початку XX ст. Революційні події в Україні 1905-1907 рр. Столипінська реакція і аграрна

реформа. Україна в роки Першої світової війни.

Тема 11. Революція і громадянська війна в Україні (лютий 1917 – 1921 рр.)

Лютнева (1917 р.) революція. Українська Центральна Рада, її внутрішня і зовнішня політика. Жовтнева революція. Проголошення Української Народної Республіки і радянської влади в Україні. Окупація України австро-німецькими військами. Гетьманщина, її внутрішня і зовнішня політика. Директорія. Громадянська війна та іноземна інтервенція.

Тема 12. Радянська Україна У 20-30-х рр. XX ст.

Політика «воєнного комунізму». Нова економічна політика. Утворення СРСР. Становище в галузі культури і освіти. Українізація. Успіхи і труднощі індустріалізації. Масова колективізація сільського господарства і її результати. Голодомор в Україні. Сталінський терор в Україні та його наслідки.

Тема 13. Україна в роки другої світової війни (1939-1945 рр.)

Початок Другої світової війни. Приєднання західноукраїнських земель до УРСР. Початок Великої Вітчизняної війни. Причини тимчасових невдач Червоної Армії. Фашистський окупаційний режим. Народна боротьба у ворожому тилу. Наступ радянських військ і звільнення України від німецько-фашистських загарбників. Початок відбудови народного господарства. Перемога над нацистською Німеччиною і закінчення Другої світової війни. Внесок народу України в перемогу над фашизмом.

Тема 14. Соціально-економічний і політичний розвиток України (друга половина 40-х – початок 90-х рр. XX ст.)

Відбудова народного господарства України. Суспільно-політичне життя і економічне становище України на початку 50-х - середині 60-х рр. Наростання кризових явищ (70-ті - перша половина 80-х рр.). Україна на шляху до незалежності.

Тема 15. Україна на шляху незалежного розвитку

Проголошення незалежності. Особливості державотворення в Україні. Соціально-економічний і політичний розвиток країни в умовах незалежності.

3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	п	лаб	с.р.		л	п	лаб	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Модуль 1										
ТЕМА 1. ПЕРВІСНООБЩИННИЙ ЛАД НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ. КИЇВСЬКА РУСЬ	8	1	1		6	8	1	1		6
ТЕМА 2. СТАРОДАВНЯ РУСЬ ПЕРІОДУ ФЕОДАЛЬНОЇ РОЗДРОБЛЕНОСТІ (СЕРЕДИНА XII - ПЕРША ПОЛОВИНА XIV СТ.)	8	1	1		6	8	1	1		6
ТЕМА 3. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ ПОЛЬЩІ ТА ЛИТВИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIV – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)	8	2	2		4	8	2	2		4
ТЕМА 4. КОЗАЦТВО В УКРАЇНІ	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 5. ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 6. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – ПОЧАТОК XVIII СТ.)	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 7. УКРАЇНА В XVIII СТ.	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 8. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.	8	2	2		4	8				8
Модуль 2										
ТЕМА 9. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 10. УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ XX СТ.	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 11. РЕВОЛЮЦІЯ І ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В УКРАЇНІ (ЛЮТИЙ 1917 – 1921 РР.)	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 12. РАДЯНСЬКА УКРАЇНА У 20-30-Х РР. XX СТ.	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 13. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939-1945 РР.)	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 14. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40-Х – ПОЧАТОК 90-Х РР. XX СТ.)	8	2	2		4	8				8
ТЕМА 15. УКРАЇНА НА ШЛЯХУ НЕЗАЛЕЖНОГО РОЗВИТКУ	8	2	2		4	8				8
Усього годин	120	28	28	0	64	120	4	4	0	112

Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна ФН	Заочна ФН
1	Східні слов'яни та Київська Русь	2	2
2	Литовсько-польська доба української історії (друга половина XIV – перша половина XVII ст.)	2	-
3	Культурні традиції українського Ренесансу	2	-
4	Українська Козацька держава в історії України	2	-
5	Українська культура другої половини XVII – XVIII ст.	2	-
6	Національне відродження в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)	2	2
7	Боротьба за відродження державності України в 1917–1921 рр.	4	-
8	Україна в міжвоєнний період (1921–1939)	2	-
9	Україна в роки Другої світової війни та першому повоєнному десятиріччі (1939–1956 рр.)	2	-
10	Україна у 1956 – 1991 рр.	2	-
11	Розвиток незалежної України. Проблеми і виклики сьогодення	2	-
12	Українська культура у XX – на початку XXI ст.	4	-
	Разом:	28	4

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Зовнішня політика Київської держави та Галицько-Волинського князівства / королівства.	12	22
2	Козацтво як явище світової історії. Заняття, звичаї та побут козаків. Запорозьке козацтво на Сході України.	12	22
3	Українські січові стрільці (УСС): створення легіону та його участь у I світовій війні. Польсько-українська війна 1918-1919 р. і Українська Галицька армія (УГА).	12	22
4	Хрущовська «відлига». Українське «шістдесятництво» та українське дисидентство 1970-1980-х рр.	12	24
5	Проблеми європейської і євроатлантичної інтеграції незалежної України (1991–2021).	16	24
	Разом:	64	114

4. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У ході вивчення дисципліни «Історія України та української культури» використовуються такі методи навчання:

1. Група методів за джерелом і сприйняття навчальної інформації – словесні (лекція, бесіда, розповідь), наочні (ілюстрація, демонстрація), практичні (використання методів аналізу «причина-наслідок», «привід-причина» та ін.);

2. Група методів за логікою передачі і сприйняття навчального матеріалу: індуктивні, дедуктивні, аналітичні і синтетичні;

3. Група методів за ступенем самостійного мислення при засвоєнні знань – репродуктивні, продуктивні;

4. Група методів за ступенем управління навчальним процесом: навчання під керівництвом викладача, самостійна робота з навчально-методичною і науковою літературою.

5. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ І ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінювання знань студентів здійснюється відповідно до Положення про порядок оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у СНУ ім. В. Даля.

При вивченні дисципліни «Історія України та української культури» використовуються такі методи контролю:

1. Поточний контроль рівня знань та вмінь, який проводиться на лекціях, практичних заняттях за такими видами:

- експрес опитування – опитування на засвоєння матеріалу попередньої лекції; опитування під час лекції на розуміння її суті; контроль за засвоєнням матеріалу лекції.

- Семінарські заняття.

- Співбесіда.

- Програмований контроль знань – виконання творчих робіт (у вигляді повідомлень, рефератів та есе).

2. Періодичний (проміжний) контроль рівня знань та умінь після вивчення тем курсу за такими видами:

- Тестові опитування.

- Контроль за формуванням практичних умінь і навичок.

- Контроль за формуванням ЗК і досягненням ПРН за спеціальностями.

3. Підсумковий контроль здійснюється в кінці вивчення дисципліни і включає екзамен.

Таблиця 5.1. Схема нарахування балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Тема	Поточний контроль								Семестровий контроль	Сума
	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8		
Модуль 1	5	5	5	5	5	5	5	5	60	100
Тема	T9	T10	T11	T12	T13	T14	T15			
Модуль 2	5	5	5	5	5	5	5		65	100

T1, T2 ... T10 – теми навчальної дисципліни.

Таблиця 5.2 – Взаємозв'язок між результатами навчання та обов'язковими видами навчальних робіт

181 Харчові технології

Результати навчання	Види робіт		
	Практична робота	Тест	Усна відповідь
ПРН27. Зберігати та приумножувати досягнення і цінності суспільства, вести здоровий спосіб життя.	+	+	+

193 Геодезія та землеустрій

Результати навчання	Види робіт		
	Практична робота	Тест	Усна відповідь
ПРН3. Доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументацію.	+	+	+

201 Агрономія

Результати навчання	Види робіт		
	Практична робота	Тест	Усна відповідь
ПРН1. Аналізувати основних етапів і закономірностей історичного розвитку для формування громадської позиції.	+	+	+
ПРН3. Здатність обговорювати і пояснювати основи, що сприяють розвитку загальної політичної культури та активності, формуванню національної гідності й патріотизму, соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання економіки й права.	+	+	+

204 Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва

Результати навчання	Види робіт		
	Практична робота	Тест	Усна відповідь
ПРН21. Знати основні історичні етапи розвитку предметної області.	+	+	+

208 Агроінженерія

Результати навчання	Види робіт		
	Практична робота	Тест	Усна відповідь
ПРН-3. Усвідомлювати цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою	+	+	+

України.			
----------	--	--	--

211 Ветеринарна медицина

Результати навчання	Види робіт		
	Практична робота	Тест	Усна відповідь
ПРН19. Здійснювати просвітницьку діяльність серед працівників галузі та населення.	+	+	+

Таблиця 5.3 – Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		Екзаменаційна оцінка	Залік
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Бойко О.Д. Історія України: Навч. посібник - К., 2008.
2. Гетьман Павло Скоропадський. Спомини. – К., 1992.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси. - В 11 т.; 12 кн - К., 1991-1998.
4. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів, 1991.
5. Енциклопедія історії України: У 8 т./Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К., 2008.
6. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія / Уклад., заг. ред. Г.Г. Демиденка. – Х., 2005.
7. Історія України: Документи. Матеріали. Посібник / Уклад., комент. В.Ю. Короля. - К., 2001.
8. Історія України: Навч. посіб. / За ред. Г.Д. Темка, Л.С. Тупчиєнка. - К., 2001.
9. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України: Підручник. Част. III: 1917 - 2003. - Х., 2004.